

Nyelvi attitűdök és az interferencia kérdései Vadastanya ukrán/ruszin nyelvű lakossága körében

Rezümé Munkánk első részét a kétnyelvűség-kutatás eredményeinek áttekintése képezi. E részben röviden ismertettük a kétnyelvűség általános meghatározásait, valamint különböző típusait. Ezenkívül rövid ismertetés keretében bemutattuk a kárpátaljai kétnyelvűség általános jegyeit és az itteni kétnyelvűség-kutatás történetét is. A második fejezet már az általunk végzett kutatások tárgyi eredményeinek ismertetése. Ahhoz azonban, hogy sikerüljön fényt deríteni a területi sajátosságok okaira, elengedhetetlen volt, hogy megismerkedjünk a terület történelmével. Ez esetünkben Vadastanya (Kasztanovo) történetének bemutatása. Ezt követően a kutatásunk alapjául szolgáló kérdőívet mutattuk be, röviden rávilágítva arra, hogy az egyes kérdésekkel pontosan milyen nyelvi jegyeket kívánunk feltárni. Munkánk utolsó fejezetében röviden elemeztük a gyűjtött anyagot, melyet a könnyebb megértés végett elemző ábrákkal tettünk szemléletesebbé. Rávilágítottunk azokra a nyelvi sajátosságokra, amelyek megkülönböztetik, illetve hasonlítóvá teszik Vadastanya nyelvhasználatát a többi kárpátaljai ukrán település nyelvhasználatával.

Резюме У першому розділі нашої роботи розглядаються проблеми дослідження двомовності. У цьому розділі подано загальне поняття двомовності, а також її різновиди. Крім цього, коротко представлено загальні риси двомовності на Закарпатті та історія дослідження двомовності закарпатськими науковцями. Друга частина роботи містить подачу фактичних результатів нашого дослідження. Однак для того, щоб пояснити мовні особливості даної території необхідно було ознайомитись із його історією, тобто історією села Каштаново. Далі дається аналіз результатів анкетування, що була основою нашого дослідження, в загальному зупиняючись на питаннях анкети, завдяки яким стало можливим розкрити мовні особливості населення цього села. В останньому розділі нашої роботи коротко проаналізовано зібраний матеріал, який для кращого розуміння пояснюється деякими діаграмами. У роботі розкрито мовні особливості, завдяки яким мова населення села Каштаново збігається з мовою населення інших україномовних територій на Закарпатті. Робота присвячена дослідженню поняття „суспільне виховання”, його мета та завдання. Розглядається підготовка до суспільного життя на уроках у середній школі, визначаються предмети, які важливі при навчанні учня суспільному життю. Особлива увага звертається ролі цивільних організацій в успішному вихованні. Суспільне виховання і збереження суспільства є ключовими поняттями і роботи, оскільки саме в них приховані всі намагання, які можуть призвести до зниження рівня негативних наслідків, які випливають з традицій і способу життя людства сьогодні.

Kétnyelvűség és kétnyelvűség-kutatás Kárpátalján

Kárpátalja területén évszázadok óta több nemzetiség él, amelyek tagjai többé vagy kevésbé érintkeznek egymással. A domináns nyelv a történelem folyamán többször is változott, aminek következtében a két- és többnyelvűség természetes nyelvi folyamat. A kétnyelvűség két nyelv kapcsolatának, két nyelv kapcsolata pedig két etnikum, illetőleg azok tagjai kapcsolatának a közvetlen vagy közvetett következménye¹. De hogyan is értelmezhető a kétnyelvűség? Az értelmező kéziszótár meghatározása szerint kétnyelvű az a személy, aki két nyelvet (egyformán) jól használ, s a beszédhelyzetnek megfelelően váltogatni képes. Bővebb definíciót javasol Bartha Csilla, aki szerint kétnyelvű az, aki a mindennapi érintkezései során két vagy több nyelvet kommunikatív, szociokulturális szükségleteinek megfelelően (szóban és/vagy írásban, illetőleg jelelt formában) rendszeresen használ². Véleménye szerint a kétnyelvűségnek egyetlen definíciója már csak azért sem létezik, mert az egyének kétnyelvűsége nem más, mint az eltérő beszélők által

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola végzős hallgatója.

¹ Kiss Jenő: Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 2002. 211.

² Bartha Csilla: A kétnyelvűség alapkérdései. Nemzeti tankönyvkiadó, 1999. 40.

különbözőképpen megszerzett státus. Kontra a kétnyelvűséget relatívan értelmezi, mert az egynyelvűek és a tökéletes kétnyelvűek abszolút kategóriája között a beszélők számos átmeneti típusa található, még a bilingvis népcsoportokban is³. A *nyelv enciklopédiájában* David Crystal megfogalmazásában „túl szigorú feltétel lenne, ha akkor tekinthetnénk valakit kétnyelvűnek, ha anyanyelvi szinten beszéli mindkét nyelvet. A kétnyelvűek jelentős részénél a két nyelv ismerete nem egyforma: az egyiket jobban beszélik, s ezzel hatással vannak a másikra”⁴.

A kétnyelvűség számos definíciója közül Csernicskó a tág funkcionális meghatározást tartja célszerűnek elfogadni, mely szerint egyéni szinten kétnyelvű az, aki mindennapi beszédtevékenysége során anyanyelve mellett még legalább egy nyelvet használ; (ide a két vagy több nyelv váltakozó használatát is beleérti), illetve tudja, mikor kell(ene) ezt tennie saját és közössége normái, igényei szerint. Vizsgálataiban a kárpátaljai magyarok kétnyelvűségének típusait és gyakorlatát mutatja be, azt, hogy mit is jelent a mindennapokban több nyelvet használni⁵. A kárpátaljai magyarok a mindennapi kommunikációs helyzetben általában három nyelvet használnak (a magyart, az oroszot és az ukránt)⁶.

Elmondható-e ez más nem magyar anyanyelvű lakosságról is? Az általunk végzett kutatás során Vadastanya község ukrán/ruszin lakóit előzetes feltételezések alapján – a történelmi események, földrajzi viszonyok és társadalmi változások figyelembevételével – két- vagy többnyelvűnek véltük. A feltételezett két- vagy többnyelvűség mértékének a vizsgálatát is feladatunknak tekintjük, mivel a szakirodalomban megfogalmazott kérdések között az is helyet kap, hogy vajon milyen mértékben kell birtokolnia valakinek két nyelvet ahhoz, hogy kétnyelvűnek tekinthessék⁷. A közösség által használatos nyelvek alapján számos következtetést vonhatunk le a közösség életében zajló folyamatokról.

Nyelvhasználati helyzetkép Vadastanyán

Egy nép nyelvhasználatára számos társadalmi és politikai tényező is hatással lehet. Ezek alapján különböző területek nyelvhasználatára akár jelentős mértékben is eltérhet egymástól attól függetlenül is, hogy esetlegesen egy nyelvjárástípusba tartoznak-e vagy sem. De eltérések kimutathatók ugyanazon terület nyelvhasználatában is. Ez kiváltképp akkor mutatkozik meg szembevetően, ha az adott település nyelvhasználati vizsgálatát viszonylag nagy időintervallumon belül vizsgáljuk. Különösen érdekesnek tekinthető e témával kapcsolatban a jelenlegi Kárpátalja szinte teljes területe. Az elmúlt közel száz év alatt e kis régió többször cserélt gazdát. A különböző államok és politikai hatalmak természetesen rányomták a bélyegüket a nyelvhasználatra is. Azáltal, hogy minden állam a saját nyelvét tette kötelező használatúvá ezeken a területeken, a nyelvhasználókra

³ Kontra Miklós: A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. 8.

⁴ David Crystal: A nyelv enciklopédiája. Budapest, Orsiris, 2003. 451.

⁵ Csernicskó István: A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Budapest, Orsiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely. 1998. 195-199. vö. Beregszászi Anikó–Csernicskó István: ...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról. Ungvár, PoliPrint, 2004. 57-68.

⁶ Kiss Jenő: Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 2002. 211.

⁷ Bartha Csilla: A kétnyelvűség alapkérdései. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 34.

mindig befolyással volt a hivatalos államnyelv, mivel ezek oktatását az iskolákban is kötelezővé tették. Így Kárpátalja területén még ma is számos olyan ember él, aki elég jól beszél például a német, román, cseh vagy szlovák nyelvet. Különösen nagy hatást gyakorolt a terület etnikai képére a cseh éra, ugyanis ekkor tudatos nemzetpolitikai tevékenységgel próbálták meg felhígítani Kárpátalja tömbmagyarságát oly módon, hogy cseh, illetve szlovák telepeket hoztak létre ezeken a területeken. Ugyancsak erős hatást gyakorolt a területre az egykori Szovjetunió, melynek célja a szovjet állampolgár megteremtése volt, s mely kevésbé volt tekintettel a kisebbségekre vagy etnikumra. 1991 után Ukrajna függetlenné válásával azonban egy új politikai felfogás lépett érvénybe. Az első nyelvtörvény 1989-ben, az akkor még Szovjet-Ukrajnában született meg, s ez államnyelvvé nyilvánította az ukránt, de biztosította a jogot az anyanyelv párhuzamos használatára az egy tömbben élő nemzeti és etnikai kisebbségek számára is. 1996-ban Ukrajna elfogadta alkotmányát, amely szerint (10. cikkely) „Ukrajnában biztosítva van az orosz és más kisebbségi nyelv szabad fejlődése és védelme.”

Vadastanya (Kastanovo) a Beregszászi járás térképén

Vadastanya (kastanovo) történelme és jelene

A nyelvhasználati szokások ismertetése összefüggésben van a vizsgált terület történelmével.

Vadastanya (Kastanovo, Somtanya, Beregsomtelep) közigazgatásilag Beregsomhoz tartozik.

A település történelme szorosan összefügg Kárpátalja történelmének alakulásával. Acsehszlovák éra első évében az új állam vezetése földreformot hirdetett. Noha a hivatalos propaganda a hegyvidéki területek földhiányával és a déli területek

alacsony népsűrűségével indokolta a földreformot, a csehszlovák kormányzatnak ezzel valójában kettős célja volt: egyrészt gazdaságilag igyekezett meggyengíteni a magyarságot, másrészt: a magyarlakta területek szláv kolonizálására törekedett. A magyar etnikai területen létrehozott szláv kolóniáknak jutott az a szerep, hogy az addig meglehetősen homogén magyar településszerkezetet feldarabolják, az ottani szlovák nyelvszigeteket és szórványokat megerősítsék, a magyar–szlovák nyelvhatárt délebbre szorítsák, s így lehetőleg végérvényesen megváltoztassák Dél-Szlovákia és Kárpátalja etnikai arculatát.⁸ A kolónia helyének kiválasztásánál ügyelni kellett arra, hogy a telepes község megfelelő nagyságú határral, kiváló termőtalajjal, bőséges és jó ivóvízkészlettel rendelkezzen, s ezáltal minél több életképes gazdaságot tudjon eltartani, közúton és vasúton egyaránt könnyen meg lehessen közelíteni, s ne okozzon gondot a piacok távolsága sem. Elengedhetetlen, hogy a kolóniák ne ötletszerűen, hanem lehetőleg ötös-hatos csoportokban és egy időben jöjjenek létre, miáltal a szláv elem a kolonizált területen, ha nem is többséget, de számottevő kisebbséget fog alkotni.

1927-ben cseh kolóniaként hozták létre Vadastanyát, azaz Kastanovót is, a Beregszász–Bátyú vasútvonal mellett, Beregszásztól mintegy 25 km-re (l. a fenti térképen). Az egykori Lónyay uradalmi tanyán, Somikolónia néven, a verhovinaiak mellett cseh telepesek kaptak otthont, azzal a jól megfontolt céllal, hogy a környező magyar falvakban elindítsák az asszimilációs folyamatot. Ennek egyik fő kezdeményezője bizonyos Kustánsoki nevű cseh birtokos volt. A telepesek számára egy ukrán, illetve egy cseh tannyelvű állami népiskolát nyitottak egy-egy osztállyal.

A község 70 lakóházában jelenleg is magukat ruszinnak valló családok laknak, akik zömében a Huszti járásból települtek át a sík vidékre. Vadastanya megalapítása óta fejlődött. Lakossága 300 fő körüli.⁹

Az ortodox vallásúakhoz Bótrágyról jár ki a pap misét tartani a falu központjában álló templomba. Szórványban él itt néhány görög katolikus család is.

A helybéli gyerekek ukrán tannyelvű elemi iskolába járnak, melynek elvégzése után valamely beregszászi vagy a bótrágyi ukrán tannyelvű iskolában folytatják tanulmányaikat. Vegyesbolt és felcserközpont is van a kisközségben.

Az itteni ruszinok/ukránok mindig is jó barátságban éltek és élnek a szomszédos magyar falvak lakóival, bár még ma is erősen elzárkózott életmódot folytatnak, s megpróbálják kerülni a szomszédos településekkel való szorosabb kapcsolatot létrejöttét. Talán ezzel magyarázható az is, hogy közel egy évszázad leforgása alatt sem sokat változott a település etnikai összetétele.

A kutatás módjának és céljainak bemutatása

Kutatásunk egy olyan település nyelvhasználatára irányul, melyet a fent említett történelmi változások mindegyike érintette. Vadastanya (Kastanovo) ugyanis a cseh éra által létrehozott települések egyike. Célunk az, hogy megvizsgáljuk egy ilyen mesterségesen létrehozott nyelvsziget nyelvhasználatában végbemenő változásokat. Pontosabban azt, hogy mennyire hatottak rá a környező

⁸ Csehszlovák kolonizáció Kárpátalján In: Kárpátalja. (hetilap) 2007.febr.23. és 2007.márc.02. 5.

⁹ Botlik József–Dupka György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó 1993. 115.

települések, illetőleg hogy az egységes ukrán/ruszin területtől viszonylagos elzárttságban élők mennyire teremtettek egy sajátos nyelvjárásszigetet. Az adatgyűjtéshez két részből álló nyelvhasználati kérdőívet használtunk fel, melynek első része a szociológiai és társadalmi adatok begyűjtésére irányul, míg a második a közvetlen nyelvhasználati attitűdre és szinterekre kérdez rá. E rész második fele pedig arra derít fényt, hogy mennyiben tér el az itteniek nyelvhasználata a standard ukrántól, illetőleg Kárpátalja más részein élő ukrán/ruszin népek nyelvhasználatától.

A nemek közötti nyelvi eltérések az alkalmi megfigyelők számára nehezen észrevehetőek, mert mindkét nem ugyanazokat a változatokat használja, csak eltérő arányban. Ugyancsak jelentős eltéréseket figyelhetünk meg az egyének nyelvhasználatában az életkortól függően is. A nemzedékek közötti nyelvhasználatbeli eltérések gyakran utalnak nyelvi változásra: ha például az idősebb korosztály tagjai nem, a középkorúaknak csak egy része, a fiataloknak azonban döntő hányada használ egy bizonyos nyelvi jegyet, akkor valószínűleg nyelvi változással állunk szemben. Az életkorral szoros összefüggésben áll az egyének családi állapota is, mely szintén hatással lehet a nyelvhasználatra. Különbségeket vonhat maga után az egyének vallása is a nyelvhasználatukban, hisz egyes vallások speciális szókészletet alkalmaznak a liturgia folyamán, és szigorú parancsokkal befolyásolják a tagok nyelvhasználatát is. Például a legtöbb vallás ellenzi a káromkodást.

Az iskolai végzettség és a társadalmi státus, osztály szorosan összekapcsolódik. Általános vélekedés szerint az emberek iskolázottsága és nyelvhasználata is összefügg, mégpedig oly módon, hogy a művelt emberek művelt változatot (standardot) használnak, a műveletlenek pedig műveletlen (nem-standard) változatot. Ez a valóságban azért nem teljesen helytálló, bár az tény, hogy az iskolai végzettség és a munkahely nagymértékben kihat az egyének nyelvhasználatára.

A fentiekben felsorolt szociológiai változók tehát aktív tényezőként jelentkeznek az egyének nyelvhasználatának alakulásánál. Ezért ahhoz, hogy valóban pontos és hiteles képet kaphassunk Vadastanya nyelvhasználatáról, elkerülhetetlen rávilágítani ezen jegyek meglétére. Ezen adatok megléte nélkül ugyanis nem vonhatók le a megfelelő konzekvenciák azzal kapcsolatban, hogy adott körülmények között a beszélők miért éppen az általuk választott nyelvváltozatot használják. Különösen fontos szereppel bír az iskolázottság a kisebbségi helyzetben élő népeknél (szűkebb értelemben véve ugyanis Vadastanya kisebbségi helyzetűnek tekinthető, mivel teljes egészében magyar települések közé ékelődik be), mivel náluk ez a kétnyelvűség fokának növekedését vonhatja maga után, vagy hozzájárulhat egy a standardhoz közeli változat kialakulásához abban az esetben, ha az adott területen kisebbségi helyzetben élők nyelve azonos vagy nagymértékben hasonlít az államnyelvhez, amely egyúttal kötelező oktatási nyelv is. Vadastanya egy különleges helyzetű nyelv-, illetve nyelvjárássziget. Nyelvszigetnek azért tekinthető, mert a körülötte lévő települések nyelve nem ukrán, sőt még csak nem is egyike a szláv nyelveknek, hanem a magyar. Ugyanakkor, ha figyelembe vesszük azt, hogy a település Ukrajna területén belül van, melynek nyelve, ha nem is teljes mértékben, de nagyrészt azonos az itt élők nyelvével, akkor arra a következtetésre

kell jutnunk, hogy a település inkább nyelvjárásziget, mintsem nyelvsziget. Az azonban feltételezhető, hogy az itt élők valamilyen szinten két- vagy akár háromnyelvűek. A kérdőív második részének segítségével ennek az igazolására, illetve mértékének feltárására törekszünk. Célunk megvizsgálni, hogy a különböző nyelvhasználati szintereken melyik nyelv a domináns: az ukrán, az orosz illetve a magyar.

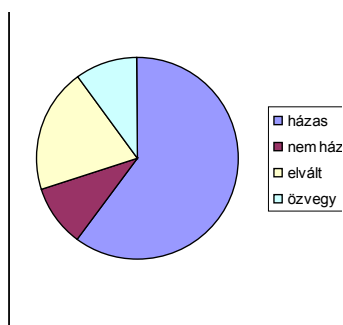
Ezen rész első kérdése konkrétan arra kérdez rá, hogy az itt élők milyen kompetenciaszinten állnak az ukrán, orosz és magyar nyelvek kapcsán. A válaszadók öt lehetséges válasz közül választhatják ki a saját nyelvi kompetenciájuknak megfelelőket. Az öt lehetséges válasz a következő: magas szinten; értem és beszélem; értem, de nem beszélem; írok és olvasok rajta; egyáltalán nem értem. A következő kérdéssel a magánszféra nyelvhasználatát célozzuk meg. A kérdésfelvetés itt az, hogy milyen nyelvet használ a gyermekeivel, házastársával, szüleivel, szomszédaival és falubelijeivel való érintkezés során. Ezt követően a helyi lakosok gondolati szférájának, illetve a tévénézési és rádióhallgatási szokásainak a nyelvére irányítva a figyelmet a következő kérdést tettük fel: Ön milyen nyelven gondolkodik, számol, álmodik, beszél az állatokhoz, imádkozik, káromkodik, olvas, hallgat rádiót, olvas újságot vagy napilapot, néz televíziót. Ezzel a magánszféráról áttérünk a közéleti szinterek és a hivatali ügyintézés nyelvi dominanciájának a vizsgálatára. Két, szinte párhuzamosan futó kérdés az, hogy milyen nyelvet használ saját településén, illetve Beregszászban a boltban, a postán, a község-/városházán, a templomban, a kultúregyletben, az iskolában, az orvosnál, a könyvtárban, a rendőrségen, a bankban és a piacon. E rész utolsó kérdése arra irányul, hogy a válaszadó milyen nemzetiségűnek vallja magát. Itt újra öt válaszlehetőség adott: ukrán, orosz, ruszin, magyar, egyéb.

Kérdőívünk utolsó része arra irányul, hogy kimutassuk a standard és a helyi ukrán nyelvváltozat közötti különbségeket. Ugyanakkor ezek a kérdések természetesen a településen élők kétnyelvűségének igazolását is szolgálják. Ez a fejezet szintén két részből áll.

Az első részben olyan mondatokról kell eldönteni, hogy helyes ukrán mondatok-e, amelyek a kárpátaljai ukrán nyelvjárásokra igen jellemző magyar kölcsönszavakat is tartalmaznak. Amennyiben a válaszadó úgy véli, hogy a mondat nem felel meg a standard ukrán nyelvnek, módja nyílik egy, az általa helyesnek vélt válaszra javítani azt. A másik részben fogalommeghatározásokat adunk meg, tudatosan válogatva aszerint, hogy a lehetséges válaszok között egyaránt előfordulhassanak magyar kölcsönszavak is.

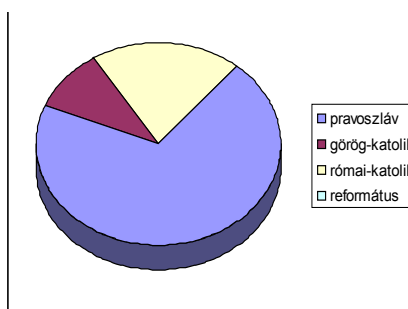
A kutatás eredményeinek elemzése

A nyelvválasztás szinterek szerinti elrendezésének felmérése értékes adatokat szolgáltathat egy-egy nyelv funkcióiról, státusáról, s a kétnyelvűségi szituációban lényeges mennyiségi eloszlásáról egyaránt. A nyelvhasználati szintér a tipikus résztvevők, tipikus témák, az ezekhez kötődő tipikus helyszínek alapján próbálja meg modellálni egy beszélőközösség nyelvhasználati normáit.

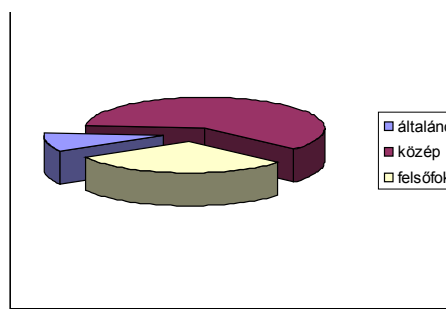

1. ábra. A családi állapot szerinti megoszlás

Az eredmények torzulásának elkerülése végett igyekeztünk minél nagyobb korosztálybeli szórásban elkészíteni a kérdőívünket, mivel így átfogó képet kaphatunk nemcsak a település jelenlegi nyelvi állapotáról, hanem a nyelvi fejlődésben időszakosan végbemenő változásokról is. Ezért kutatásunk során három célkorosztályt állítottunk fel, melyben helyet kaptak az 1930–1940, 1950–1960 és 1970–1980-as években születettek, s így közel hatvan évre, azaz Vadastanya majdnem teljes létezési idejére vonatkozólag hiteles adatokat szerezhettünk a település nyelvi állapotával kapcsolatban. Ismeretes, hogy a nyelvhasználat módjára jelentős hatást gyakorol a beszélők életkorán kívül a családi állapot, illetve a vallási hovatartozás is. A válaszadóink 60%-a házas, 20%-a elvált és 10-10%-a nőtlen, illetve özvegy (lásd 1. ábra).

2. ábra. Vadastanya vallási megoszlása

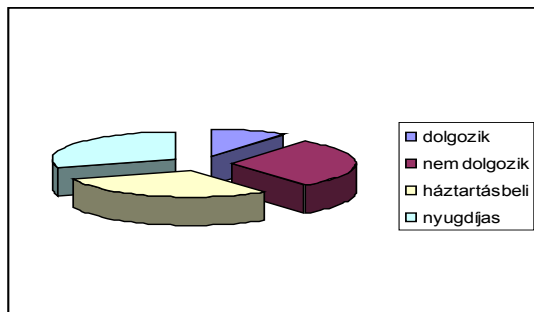

3. ábra. Az iskolai végzettség szerinti megoszlás

A vallás befolyásoló ereje munkánk során nálunk is aktívan megmutatkozott, mivel a magukat Jehova Tanúinak nevezők egyenesen megtagadták a válaszadást, indokolva ezt azzal, hogy ők teljesen elzárkóznak a világpolitikai kérdések elől, s vallásuk tiltja, hogy bármilyen felméréshez adatokat szolgáltatassanak. Emiatt nem tudunk a település vallási megoszlásáról pontos képet adni, mivel vélhetően szintén e vallás tagjai között voltak olyanok is, akik mindenféle indok

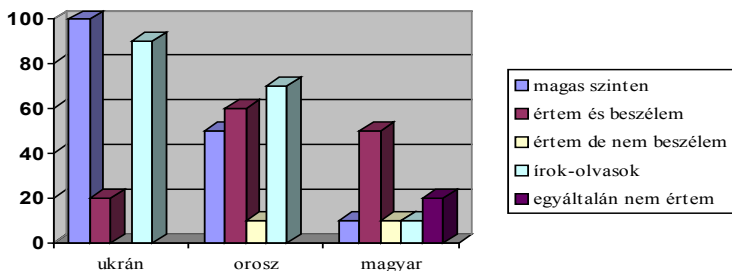
nélkül tagadták meg a válaszadást. Ezen vallás tagjai számának hozzávetőleges megbecslésére pedig, nem a mi feladatunknak tekintve, kísérletet sem tettünk. Ezáltal a település vallási képe a következőképpen alakul: a válaszadók 70%-a ortodoxnak, 20%-a római, 10%-a pedig görög katolikusnak vallja magát (lásd 2. ábra). A Kárpátaljára jellemző református vallás a településen még nem kapott helyet vélhetőleg azért, mert nagyon kicsi a vegyes házasságok száma.

Köztudott az a tény, hogy azok az egyének, akiknek magasabb az iskolai végzettségük, egy a standardhoz közelebbi nyelvváltozatot használnak, s ebben minímálisra csökken a nyelvjárási, illetve másodnyelvi elemek száma is. Vadastanyán a válaszadók 30%-a rendelkezik valamiféle felsőfokú végzettséggel, 60%-nak van középiskolai végzettsége, míg 10%-uknak csak általános iskolai végzettsége van. (lásd 3. ábra)

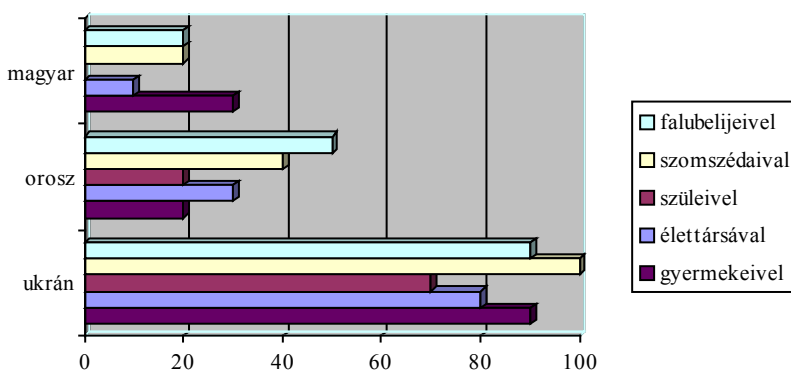
4. ábra. Munkahely szerinti megoszlás

A nyelvhasználati szokásokra szintén nagy hatása van a munkahelyi közegnek is. Esetünkben a válaszadóknak csupán 10%-a vallotta magát dolgozónak. A fennmaradt 90% arányosan oszlik meg a nyugdíjasok, nem dolgozók és a háztartásbeliek között (lásd 4. ábra). Ugyanakkor feltételezhető az a tény, hogy ez a kép nem teljesen felel meg a valóságnak, mivel a szocialista éra befolyásának betudhatóan sokan még napjainkban is félnek elárulni munkahelyüket, vagy még azt is, hogy dolgoznak-e egyáltalán.

5. ábra. Vadastanya lakóinak nyelvtudási képe

Véleményünk szerint a fentebb közölt adatok ismerete nagymértékben segít megérteni és értelmezni az egyes nyelvhasználati jelenségek kialakulásának és terjedésének okait. Mivel előzetes feltételezések szerint az általunk vizsgált Vadastanya lakossága két- vagy esetleg többnyelvű, az első feladatunk az, hogy rávilágítsunk ennek a mértékére. Arra a kérdésre, hogy milyen szinten ismeri az ukrán nyelvet, a válaszadók egyöntetűen a magas szintet választották. Ugyanezen kérdésre az orosz nyelv kapcsán már mindössze csak 50% mondta azt, hogy magas szinten ismeri. A válaszadók 60%-a érti és beszél, 10%-a csak érti az orosz nyelvet, valamint 70%-a tud írni és olvasni oroszul. Természetesen itt is jól érzékelhető átfedések vannak az egyes kategóriák között. A magyar nyelv ismeretére irányuló kérdésre csupán a válaszadók 10%-a mondta azt, hogy magas szinten ismeri e nyelvet. 50% mondta azt, hogy ért és beszél is magyarul, 10% ért de nem beszél, míg 20% egyáltalán nem ért magyarul (lásd 5. ábra).

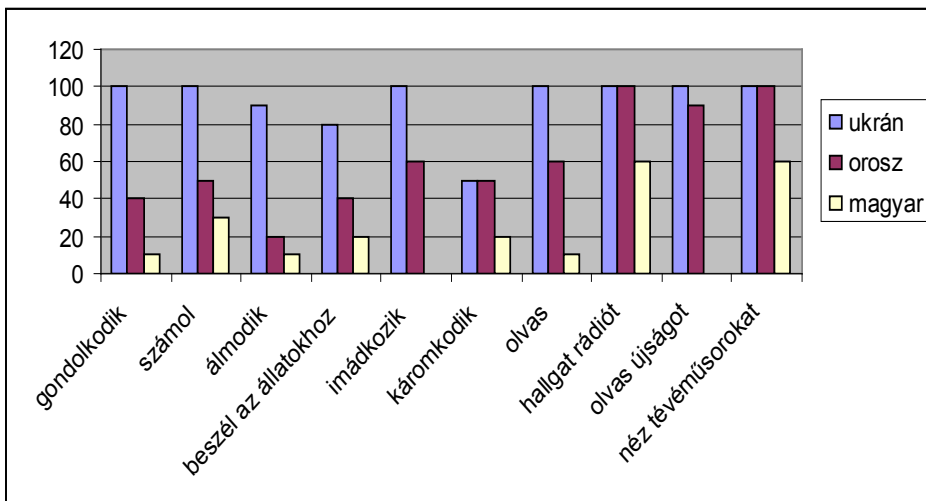

6. ábra. A családi érintkezés során használt nyelvek

A fentiek alapján kijelenthető, hogy Vadastanya lakosságának jelentős része kétnyelvű, anyanyelvén kívül a többség ismer még legalább egy nyelvet. Azonban az is megállapítható, hogy a közösség túlnyomó többsége domináns kétnyelvű. A homogén ukrán házasságokban a szülők erős nemzettudatuk és ukrán dominanciájuk miatt szintén ukrán nyelven szocializálják gyermekeiket, tehát ez az ukrán dominancia – amennyiben nem következnek be jelentős társadalmi és politikai változások – újratermelődik a következő generációknál is.

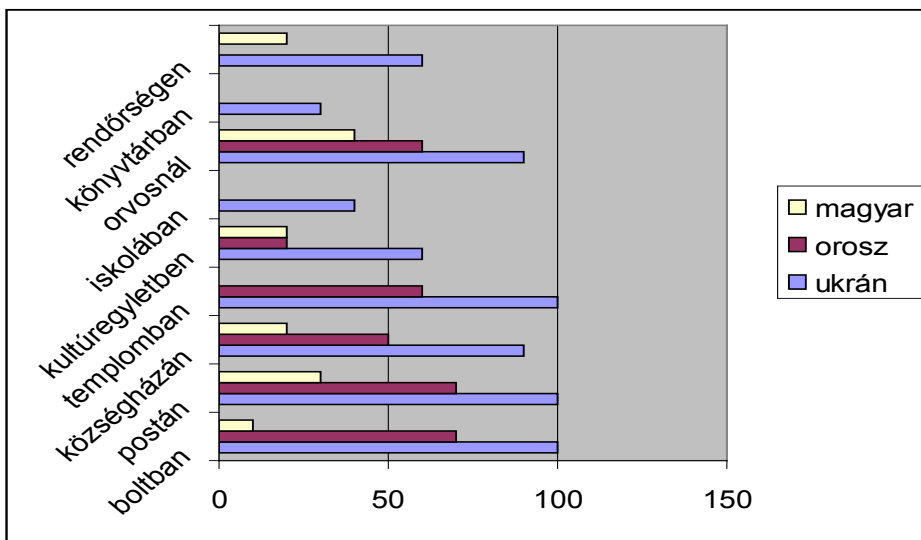
A megkérdezettek válasza alapján megállapítható, hogy a családi kommunikációban túlnyomórészt az ukrán nyelv a domináns. A barátokkal, szomszédokkal és falubeliekkel való érintkezésben az ukrán mellett jelentős mértékben használják az orosz és a magyar nyelvet is (lásd 6. ábra).

Vadastanya lakói az úgynevezett gondolati vagy belső nyelvhasználati szintereken (gondolkodás, számolás, álmodás, állatokhoz való beszéd, imádkozás, káromkodás) szinte kizárólag az ukrán nyelvet használják. Bár a válaszadók 30%-a számol magyarul is, a káromkodásban pedig azonos mértékben használatos az ukrán és az orosz nyelv, sőt 20%-a megkérdezetteknek még magyarul is szokott káromkodni.

7. ábra. Nyelvválasztási szokások a magánszférában

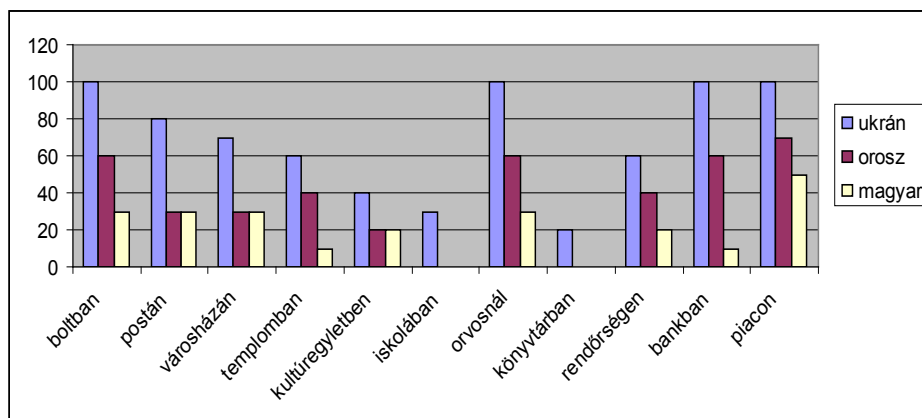
Az olvasásban szintén az ukrán nyelv a domináns, ugyanakkor 60%-a a válaszadóknak szokott oroszul, 10%-a pedig magyarul is olvasni. Újságot, folyóiratot általában ukránul (100%), illetve oroszul (90%) olvasnak. A televízió adásait egyaránt nézik ukrán és orosz nyelven is, sőt a megkérdezettek 60%-a magyar műsorokat is szokott nézni. Ugyanez a megoszlás igaz a rádióhallgatási szokások tekintetében is (lásd 7. ábra).

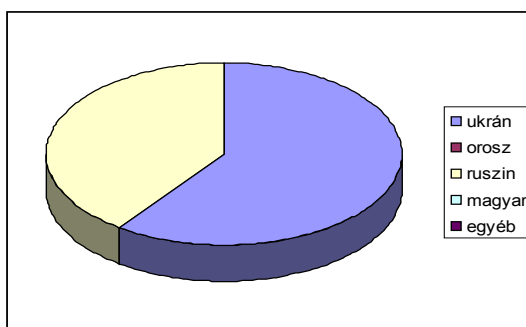
8. ábra. Nyelvválasztási szokások Vadastanya közéleti szinterein

A közéleti szintereken ugyancsak az ukrán, valamint az orosz nyelv dominanciája a jellemző. A településen belül maradván az iskolában és a könyvtárban az ukrán egyedüli nyelvként használatos. Az orosz nyelv nem használatos a rendőrségi kirendeltségen, ahogyan a magyar nyelvet nem használják a templomban. Az összes többi közéleti szintéren mindhárom, azaz ukrán, orosz és magyar nyelv egyaránt használatos, bár használatuk mértéke nagyban eltér egymástól (lásd 8. ábra).

Ugyanezen kérdésre adott válaszok jelentős eltérést mutatnak, amennyiben már nem a helybeli, hanem a Beregszászon használatos nyelvhasználati szokásokra kérdezzük rá. Találhatók azonban egyezések is. Itt is mindegyik nyelvhasználati szintér domináns nyelve az ukrán. Ráadásul Vadastanya lakói a beregszászi iskolákban és könyvtárakban is csupán az ukrán nyelvet használják. Ugyanakkor a rendőrségen használatos nyelvek között itt már szerepel az orosz is, ahogyan a templomban használt nyelvek között is a magyar. A postán és a városházán azonos gyakorisággal használatos az orosz és a magyar nyelv. Azonban megfigyelhető az is, hogy kisebb az ukrán és orosz nyelv használati körének eltérése, mint amennyi az Vadastanya belső nyelvhasználatánál volt (lásd 9. ábra).

9. ábra. Vadastanya lakóinak nyelvhasználati szokásai Beregszász közéleti szinterein

10. ábra. Vadastanya etnikai megoszlása a lakók saját megítélése szerint

Kárpátalja esetében mindig fontos kérdés volt és ma is az, hogy az adott egyén milyen nemzetiségűnek vallja magát. A válaszadók a Kárpátalján, ezen belül is a Beregszászi járásban legnépesebb etnikumok közül választhattak. Nevezetesen: ukrán, orosz, ruszin, magyar vagy pedig valamilyen más nemzetiséghez tartozónak vallja magát. A megkérdezettek 60%-a vallotta magát ukránnak, míg 40% a ruszin nép tagjának tekinti magát (lásd 10. ábra).

Vadastanya lakossága az informális nyelvhasználati szintereken (például család, barátok stb.) a leggyakrabban az ukrán nyelvet használja. Ahogy haladunk az informális nyelvhasználati szinterek felől a formális szférák felé, annál erőteljesebben jelenik meg az orosz és magyar nyelv. Következésképpen megállapítható, hogy Vadastanya lakossága két-, illetve többnyelvű.

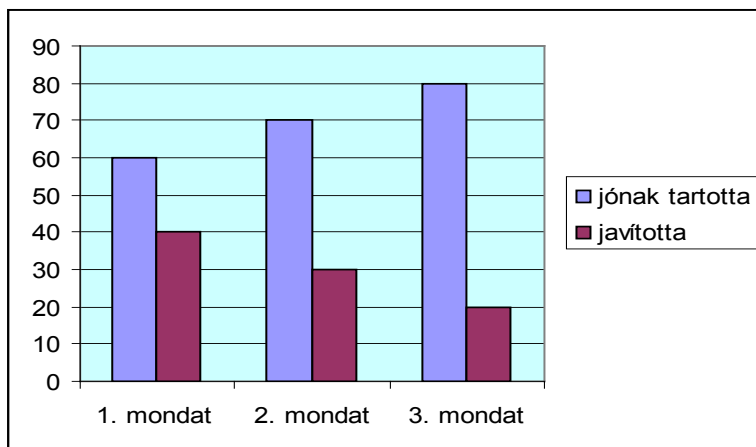
A továbbiakban arra kerestük a választ, hogy Vadastanya lakói milyen mértékben beszélnek a standard ukrán nyelvet, vagy esetleg egy, Kárpátaljára jellemző egyedi nyelvjárástípust, vagy ezen a gondolatmeneten továbbhaladva s ismerve a település elszigetelt helyzetét, hogy nem alakult-e ki egy csak helyben jellemző nyelvváltozat a jelenlétben.

Az első feladatban az adatközlőnek el kellett döntenie a nem standard változatot tartalmazó megadott mondatokról, hogy jónak tartja-e, s ha nem, saját belátása szerint javíthatta azt.

1. У нашому городі ще не цвітуть парадички. (A mi kertünkben még nem virágzik a paradicsom).

2. Де ти купила твої біцикли? (Hol vásároltad a biciklit?)

3. Вася бачі сказав, що сьогодні вже треба завершити роботу. (Vaszja bácsi azt mondta, hogy ma be kell fejezni a munkát).

11. ábra. A mondatok javítási eredményei

A megadott mondatoknál tudatosan törekedtünk arra, hogy olyan szavak kerüljenek bele a mondatokba, melyek a kárpátaljai ukrán/ruszin nyelvjárásokban megtalálhatóak. Ezzel kívánva igazolni azt, hogy Vadastanya lakóinak nyelve azonos a kárpátaljai nyelvjárásterület településeinek nyelvével, s csupán a másod-, illetve harmadnyelv használati köre különbözteti meg tőlük.

Az első mondatot a válaszadók 60%-a tartotta csupán helyesnek, a fennmaradt 40% a *парадички* szót tudatosan javította ki a standard ukrán megfelelőre, azaz a *помідору* szóra. A második mondatban csak 30% javította ki az általunk megadott *біцикліт*, a hivatalos ukrán *велосипед* megnevezésre. A harmadik mondat *Вася бачи́я́т* pedig a megkérdezettek 80%-a standard ukrán megszólításként értelmezte, s csak 20% javította azt a *дядя Вася* megszólításra (lásd 11. ábra).

Végső feladatként öt olyan fogalom körülírását adtuk meg, amelyekről biztosan tudtuk, hogy a kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban van magyar kölcsönszói megfelelőjük is. Az öt meghatározás a következő:

1. Приміщення для роздрібно́ї торгівлі;
2. Однорічна трав'яниста рослина з їстівними бульбами, багатими на крохмаль;
3. Великий населений пункт; адміністративний, промисловий, торговий і культурний центр;
4. Той, хто веде господарство, хто займається господарством;
5. Коренеплоди цієї рослини оранжевого кольору, що вживаються як їжа або корм.

Ahogy az a 12. ábrából is jól látható, a válaszadók többsége a fogalom meghatározásokra adott válaszként valamilyen, többségében standard ukrán szót adott meg. Az első meghatározásnál, melyben a *bolt* szó volt körülírva, például a válaszadók 10%-a adott magyar kölcsönszót, azaz a *босм* szót válaszként, pontosan ugyanannyian, mint ahányan a viszonylag csekély elterjedtségű ukrán *крамниця* szót vélték a megfelelő válasznak.

A második meghatározásban a burgonyát írtuk körül. Itt a válaszok a standard ukrán megfelelő és egy dialektológiai elem között oszlottak meg, tehát ez esetben magyar kölcsönzéstől szó sem eshet.

Igencsak érdekes a válaszok megoszlása a harmadik meghatározás esetén. Itt a *város* szót írtuk körül. Azonban a válaszadók jelentős része konkretizálta választát, s így *Beregszász*, valamint *Kijev* vitte el a válaszok nagyobb részét. Ugyanakkor a fennmaradt rész is három megnevezés között oszlik meg. A két ukrán közigazgatási elnevezés a *város* és a *megyei központ* mellett megjelenik a magyar direkt kölcsönszói *варови* megfelelő is.

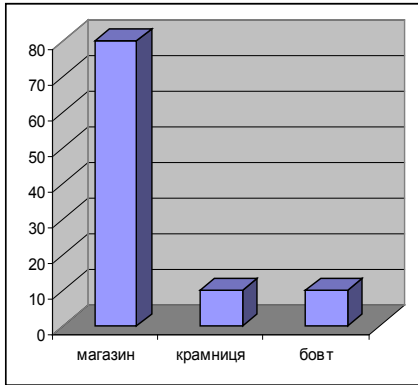
A negyedik meghatározásnál az ukrán irodalmi nyelvben elterjedt magyar *газда* kölcsönszó mellett a nemzetközi *фермер* megfelelő is előlép, háttérbe szorítva ezzel a standard ukrán *зочнодар* megfelelőt is.

Az utolsó meghatározásban mi a *sárgarépa*t írtuk körül, azonban a válaszadók véleménye szerint ez három különböző növény, azaz cékla, sárgarépa és répa egyaránt lehet.

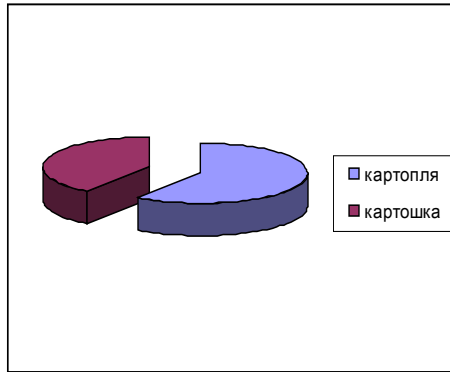
Összegzésként megállapítható, hogy Vadastanya lexikai állományára a magyar nyelv nincs nagyobb hatással, mint bármely más kárpátaljai, az ukrán környezettől kevésbé elszigetelt település nyelvére. Ez vélhetőleg azzal magyarázható leginkább, hogy a település lakói csupán minimális mértékben érintkeznek az őket körülvevő települések nyelvével, azaz a magyarral, s mivel az államnyelv az ukrán, mely a magyar településekre is kötelezően kiterjed, e hatás az állami rend megváltozása nélkül valószínűleg nem fog erősödni.

A fentebbiek értelmében tehát kijelenthető, hogy Vadastanya egy olyan zárt, homogén ukrán nyelvsziget a magyar nemzetiségű települések közé ékelődve,

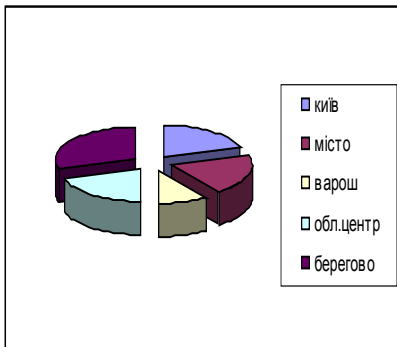
melyre teljes mértékben érvényesek a kárpátaljai ukrán/ruszin települések nyelvi sajátosságai. Ezáltal tehát Vadastanya nyelve szerves része a kárpátaljai ukrán nyelvjárásoknak, s nem alkot valamilyen csak rá jellemző típust.

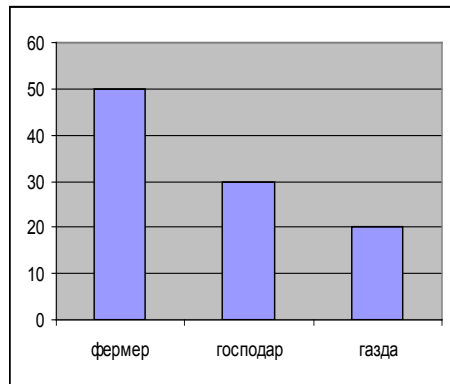
1.

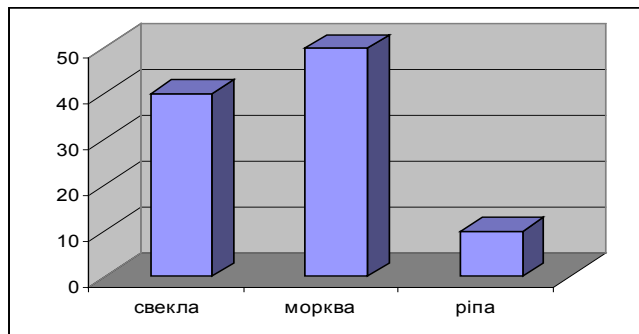
2.

3.

4.

5.

12. ábra. A fogalom meghatározások eredményei

IRODALOM

- Bartha Csilla: A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István: ...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról. Ungvár, PoliPrint, 2004.
- Botlik József–Dupka György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
- Csernicskó István: A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Budapest, Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely, 1998.
- David Crystal: A nyelv enciklopédiája. Budapest, Osiris, 2003.
- Kiss Jenő: Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002.
- Kontra Miklós: A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.
- Magyar értelmező kéziszótár. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.
- Hetilapok:
Kárpátalja. Csehszlovák kolonizáció Kárpátalján. VII. évfolyam 319–320. szám, 2007. február 23. és 2007. március 02.

2009. február 20. Mezőgazdasági könyvkiállítás – a Budapesti Mezőgazdasági Könyvhónap határon túli rendezvénye.